

apunts

MEDICINA DE L'ESPORT

www.apunts.org

Quan l'esport es fa art

L'art pictòric naïf i l'esport

Ramon Balius i Juli

Són pocs els temes artístics que plan-
tegin més confusió que el concepte
d'art naïf (en francès, "ingenu").
Juan Antonio Vallejo-Nágera recolza
aquesta afirmació recordant les dife-
rents denominacions conceptuals que
aquest tipus de pintura ha merescut
dels diferents autors (art naïf -la més
admesa i generalitzada-, art ingenu,
artistes diumenges, artistes innats,
primitius contemporanis, artistes ins-
tintius, mestres populars de la rea-
litat, artistes feliços, art espontani,
art autodidacte, genis visionaris i ex-
travagants, etc.). En el diccionari de
la llengua espanyola a paraula naïf es

refereix a un art, generalment pintu-
ra, practicat per artistes dotats d'un
sentit plàstic natural, al marge de
l'art acadèmic. El poeta Emili Bou,
a la Gran Enciclopèdia Catalana de-
fineix així l'art naïf: "Dit del corrent
artístic aparegut a França a la fi del
segle XIX que concep la pintura com
una obra feta amb tècnica minuciosa,
amb refinament natural i amb simpli-
licitat i imaginació, que respon a un
art instintiu, antinaturalista i espon-
tani, sense perspectives i que usa a
la vegada la representació del somni
i de la realitat dels personatges re-
presentats".

Autoretrat (Henri Rousseau).

Les obres, que mostren generalment una gran potència expressiva, es caracteritzen pels contorns definits amb molta precisió, per la falta de perspectiva, per les gammes cromàtiques refinades i d'extraordinari color, per ser pintures molt detallistes i meticuloses, encara que els dibuixos puguin ser incorrectes. En moltes ocasions el veritable art naïf s'ha associat amb l'art primitiu o amb l'art infantil, ja que ambdós evocuen ingenuïtat i senzillesa. Les temàtiques estan sempre relacionades amb l'ambient cultural en el que es mou l'artista, essent freqüents les obres dedicades a la vida campestre, a la vida familiar, als costums, a les tradicions i a la religió. L'esport ha estat poc representat en l'art naïf, encara que no podem oblidar que Henri Rousseau, considerat històricament com el primer artista naïf, el 1908 va pintar els seus *Jugadors de rugbi*.

Henri Rousseau va néixer a Laval, ciutat francesa de la vall del Loira, el 1844. Era el quart de cinc fills d'un modest fabricant de làmpades d'oli i llauner, i d'una neta d'un oficial d'infanteria de Napoleó. El 1855 el negoci patern va fer fallida i la família va caure en la indigència. L'any 1863 Rousseau va intentar estudiar dret, sense resultat, i després va treballar com a passant d'un advocat. Un petit furt li va ocasionar la pèrdua de la feina, i va estar tancat un mes a la presó. Durant aquesta etapa va adquirir gran interès per la poesia i la música. Tot seguit va servir a la infanteria, tocant el saxòfon a la banda militar durant quatre anys. El 1868 es va casar amb Clémence Boitard, amb la que tingué set fills. Aquell mateix any va morir el seu pare, i per ajudar a la seva mare es traslladà a París. Va ser llavors que va començar a pintar, primer com a copista al Museu del Louvre, on va poder estudiar les obres dels grans artistes, i després com a pintor de diumenges. El 1870 va aconseguir un càrrec de funcionari a l'Oficina de Recaptació d'Arbitris (agent de duanes de segona categoria -*Douanier*-, denominació que es va afegir irònicament a la seva filiació). Les seves pintures únicament foren admeses en el Saló dels Inde-

pendents, on actuaren com un reclam popular. Segons explica l'alemany Wilhelm Uhde, marxant i crític d'art que després va ser amic i personatge fonamental a la vida artística de Rousseau, "la gent hi anava a riure davant les seves teles". Des de 1886 a 1910 va participar en aquest Saló, però els anys 1905, 1906 i 1907, amb el nom

Jugadors de rugbi (Henri Rousseau).

consolidat, va ocupar un lloc d'honor al Saló de Tardor.

Rousseau posseïa un temperament apassionat i estava convençut que era el millor pintor del món. En els seus quadres es reflectien boscos de palmeres, arbres de fulles gegantines, la lluna i tota mena d'animals salvatges: lleons, micos, ocells exòtics en selves fantàstiques. L'execució dels quadres era delicada i refinada, i la composició acurada. A la seva paleta colorista hi destacaven el roig, el violeta i el verd, amb un impressionant domini del negre. També pintava paisatges urbans i retrats amb igual colorit i delicadesa. El 1893 va deixar el funcionariat i es va dedicar exclusivament a la pintura. La seva economia va tardar anys a millorar fins que va trobar l'ajuda d'Uhde, el qual el 1908 li va organitzar la primera exposició a una botiga de mobles de l'escriptor Alfred Jarry. A més de pintar, sense obtenir encara ingressos suficients, impartia classes de violí i escrivia obres de teatre. Poc

a poc va aconseguir el reconeixement de pintors avantguardistes com Derain i Matisse i, fins i tot, l'amistat de Delaunay, Apollinaire i Picasso.

Henri Rousseau va morir el 1910 a l'Hospital Necker de París a causa d'una gangrena. Per pagar les despeses de l'enterrament improvisaren una subhasta de les seves obres, sense èxit financer. Únicament dos amics varen adquirir dos quadres per 200 francs cada pintura. Apollinaire va escriure l'epitafi, que Brancusi i Ortiz de Zárate van gravar a la seva tomba. A partir d'aquestes xifres la cotització de les obres de Rousseau va augmentar progressivament, arribant a nivells impensables quan una de les seves teles va entrar al Louvre al costat de Corot, Degas i Manet.

Sens dubte, la primera obra naïf de caràcter esportiu va ser els *Jugadors de rugbi* de Rousseau. Curiosament, en algunes publicacions es parla de *Jugadors de futbol* o, simplement, de *Jugadors de pilota*. Possiblement la confusió s'ha produït perquè en el quadre la forma oval de la pilota de rugbi pot ser dubtosa per a un profà de l'esport. La tela, de format mitjà (100,5 × 80,5 cm) i bona conservació, es pot contemplar al Guggenheim Museum de Nova York. Els quatre jugadors pertanyen a dos equips de rugbi diferents, uns amb uniforme a ratlles blanques i blaves i els altres a ratlles blanques i vermelles. Tots ells presenten una morfologia anatòmica estilitzada i en moviment, ben diferent de les que habitualment pintava Rousseau i de la que correspondria a jugadors de rugbi. Aquest esport havia estat introduït a França a les darreries del segle XIX, i la mateixa França havia resultat guanyadora dels Jocs Olímpics de París de l'any 1900 després de derrotar a Anglaterra i a Alemanya. Aquest últim partit va comportar aldarulls entre els jugadors i entre el públic, mostrant el mal ambient existent entre francesos i alemanys i entre ambdues afeccions.

Durant les darreries del segle XIX alguns artistes com Grandma Moses (1860-1961) -d'Estat Units, que va començar a pintar als setanta anys- i Alfred Wallis (1835-1942) -d'Anglaterra-, presumptament artistes naïfs,

van estar influenciats per Rousseau, encara que no van arribar a conèixer-lo personalment. Més interessant és el cas de Séraphine Louis, coneguda també com a Séraphine de Senlis, admesa actualment com a pintora clarament naïf, que era "la dona de fer feines" de la llar de l'assenyalat crític Uhde. El seu tema eren rams acolorits que recordaven el sol a través d'una rosassa. Volem suposar que cap d'aquests artistes va dedicar ni una sola pintura a una activitat esportiva.

Actualment el nombre d'artistes considerats o que ells es consideren naïfs és cada vegada més important. Ja hem comentat les confusions conceptuals que aquest art provoca. A la majoria de nacions existeixen galeries i museus que acullen col·leccions, moltes d'elles de caràcter internacional. Possiblement es poden trobar artistes de totes les nacionalitats, edats, races i sexes. Com es lògic, tractant-se d'un art de tan difícil catalogació la varietat de tècniques utilitzades en la confecció de les obres és inacabable. Tota aquesta exposició sobre les característiques generals de les manifestacions de l'art naïf varia totalment en quantitat en aquest article, que únicament pretén parlar de la dedicació d'aquest art a l'esport.

És un fet dir que són relativament pocs els autors que han creat originals esportius. Els treballs fan referència generalment a situacions competitives amb participació de múltiples protagonistes, esportistes i públic, en

un ambient perfectament representat, ampli, colorista i a l'aire lliure. En el primer llibre-catàleg editat pel Museu d'Art Naïf de Figueres -tancat des de l'any 2000-, entre les 130 obres seleccionades, únicament quatre estaven relacionades amb activitats esportives. A la seva obra fonamental, *L'ingenuïsm a Espanya*, Juan Antonio Vallejo-Nágera explica que "aquest és en realitat el veritable catàleg d'una gran exposició". Doncs bé, entre les 141 pintures naïf que hi figuren, solament dues són de temàtica esportiva, una d'elles referida a un partit de polo que és creació del propi autor, el qual havia practicat aquest esport.

En cap cas hem tingut la impressió de què un artista naïf hagi volgut crear una obra humorística o bé representar un acudit. Pensem que avui dia les figuracions naïfs no causen en els entesos d'aquest art les rialles que despertaven les teles de Rousseau. Hem conegut pintures d'esports populars, encara que són pocs els quadres que se'ls han dedicat: rugbi, tennis, rem, ciclisme, curses atlètiques, futbol, boxa, equitació, frontó, patinatge sobre gel, natació, pesca, vela, golf, polo i criquet. El futbol és un bon exemple d'aquesta afirmació: ha estat poc representat i quasi sempre mostra la totalitat del terreny de joc, evitant les jugades amb escassa participació de personatges. Durant la confecció d'aquest treball hem conegut una petita llista d'artistes naïf autors d'obres de temàtica esportiva, com

Roger Boissier, René Guillemot, G. Risveiro, Ernani Pavaneli, Óscar Borrás, Elena Narkevich, Manuel Gómez Arce, Juan Antonio Vallejo-Nágera, Amalís Fernández, Carle B. Perret, Olof Olsson, Linda Mears, Montserrat Aleix i Estela Benavides. Sens dubte, són molts més, encara que -com hem dit- són relativament pocs si els comparem hipotèticament amb l'importantíssim cens pictòric naïf. És poc freqüent que un pintor naïf creï imatges esportives, i encara més que en tingui moltes dedicades a un mateix esport. Són molts els artistes naïf que compten amb una única representació de l'esport.

Tot seguit mostrarem un petit tast d'aquest art naïf consagrat a l'esport. Començarem presentant el quadre anomenat *Te empeñaste en venir al polo y no hay más que niños y un turista [Vas obstinar-te en venir al polo y no más hi ha nens i un turista]*, acrílic sobre tela, de 130 x 162 cm, de l'any 1976, original de Juan Antonio Vallejo-Nágera. El professor Vallejo-Nágera, catedràtic de psiquiatria i de psicopatologia de la Universitat Complutense de Madrid, ha estat un dels psiquiatres espanyols de més prestigi nacional i internacional. Paral·lelament a l'activitat professional i a l'obra científica ha estat conferenciant, enquadernador de llibres, escriptor (premi Planeta, 1985) i jugador de polo (jugador internacional de l'equip espanyol). El seu llibre *Naïfs espanyols contemporanis*, del 1975, va significar una obra

Vas obstinar-te en venir al polo... (Vallejo-Nágera).

bàsica sobre aquest tema, que va ratificar en escriure el 1982 *L'ingenuïsm a Espanya*. Com a pintor afeccionat va començar a treballar el 1968, seguint el més pur estil naïf. Va realitzar nombroses exposicions i va vendre gran part de la seva producció. Va morir el 1990 després d'una llarga malaltia.

Com hem assenyalat, en el Museu d'Art Naïf de Figueres, entre les obres exposades s'hi podien contemplar quatre pintures de temàtica esportiva: *Partit de futbol*, del francès Roger Boissier, amb jugadors, àrbitre, espectadors, tribuna i pancartes; un *Ring de boxa*, amb boxejador, curadors i públic, del també

francès René Guilleminot, entrenador de boxa i de lluita, essent ell mateix lluitador; uns *Corredors vuitcentistes* de l'espanyol Risveiro, que recorden els jugadors de rugbi de Rousseau, i per últim, uns *Ciclistes*, originals del brasiler Ermani Pavaneli, artista que pintà exclusivament l'any 1983.

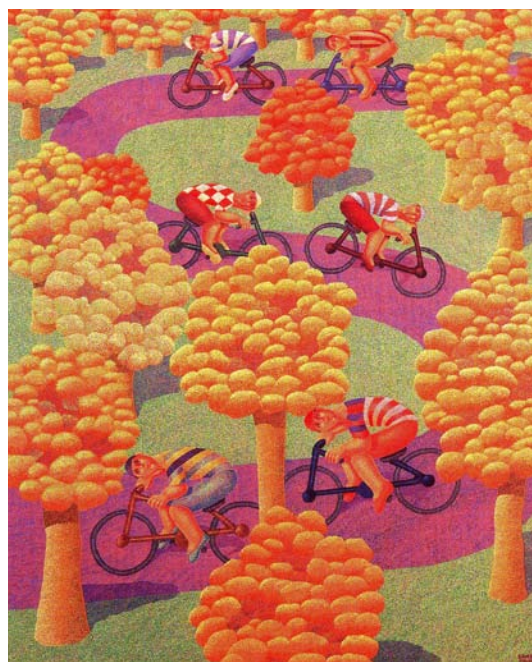
Partit de futbol (Boissier).

Ring de boxa (Guilleminot).

Corredors (Risveiro).

Ciclistes (Pavaneli).

Per últim, ens referirem a la madri- lenya Estela Benavides, que posseeix una extensa obra personal d'art naïf i que és, sens dubte, la més prolífica creadora espanyola de pintura naïf de temàtica esportiva. A través d'internet hem conegut l'acurada presentació del seus quadres, agrupats en una llarga sèrie de paisatges rurals i urbans i, a part, l'ordenació de les obres "esportives" en relació amb els esports representats: sèrie *Hípica*, sèrie *Tennis* i sèrie *Golf*. El caràcter esportiu intrínsec d'Estela Benavides ha tingut necessàriament un paper fonamental

en la interpretació pictòrica de l'esport. A part del tennis -esport al que ha estat lligada al llarg de la seva vida- havia practicat judo (cinturó negre) i té el títol de monitora d'esquí. Durant el anys seixanta i setanta del segle passat va estar classificada com una de les tennistes més notables del país, va participar amb èxit en els campionats regionals i nacionals i en els torneigs internacionals més importants, com Wimbledon i Roland Garros. Des de fa molt de temps actua com entrenadora de tennis en el prestigiós Club de Campo de Madrid. La crítica d'art

Amparo Martí explica que "l'obra d'Estela Benavides és intuïtiva i plena de saviesa. La seva intuïció és admirable perquè la manega de forma natural i amb facilitat en la composició de plans i volums; podríem dir que encara que és autodidacta intueix solucions quasi acadèmiques. Amb saviesa, escomet distàncies i atmosfera, que s'acosten a una pintura menys naïf d'allò que és comú en els pintors d'aquesta línia artística". Cal assenyalar que és característic d'alguns dels seus quadres que sobrepassin la pròpia tela i s'integrin en el mateix marc que l'envolta.

Frontó (Benavides).

Principis del tennis (Benavides).

Gran Prix Tennis (Benavides).

Polo (Benavides).

Golf (Benavides)

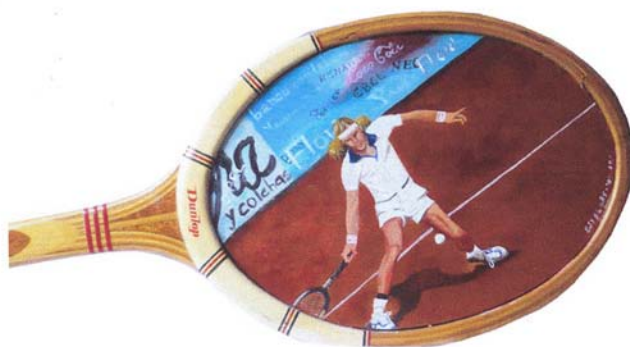

Golf (Benavides)

Recentment Estela Benavides ha incorporat a la seva obra pintures naífs originals i úniques, emmarcades dins l'estructura d'una raqueta antiga de

fusta. Estela començà a exposar l'any 1991 i és impressionant el nombre d'exposicions individuals i col·lectives en les quals ha participat. Són també

molts el premis i les distincions rebuts en aquests anys a Espanya i a Portugal. La seva obra és present en el Museu d'Art Naif de Jaén.

Raqueta de tennis